

Олександр Буравський

*доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного університету імені Івана Франка, (Сініцький*

Андрій Сініцький

*кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук Поліського
національного університету*

БЛАГОДІЙНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РИМО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА НА ВОЛИНІ

(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Анотація

На основі архівних джерел проаналізовано добродійну діяльність РКЦ на Волині у зазначений період. З'ясовано, що римо-католицьке духовенство було вирішальним чинником протистояння асиміляційній загрозі й збереження польської національної ідентичності в регіоні.

Ключові слова: *Волинь, римо-католицьке духовенство, благодійницька діяльність, Римо-католицька церква, костел, національна ідентичність*

Постановка проблеми. Наукове осмислення добродійної діяльності РКЦ на Волині є важливим завданням сучасної української історичної науки. Тому актуальним є дослідження особливостей прояву благодійницької діяльності римо-католицького духовенства на Волині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Метою та завданням статті – довести, що римо-католицьке духовенство було вирішальним чинником протистояння асиміляційній загрозі й збереження польської національної ідентичності в регіоні, проаналізувати добродійну діяльність РКЦ на Волині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. благодійницьку діяльність на Волині здійснювали римо-католицькі монастирі.

Наприклад, Старокостянтинівський капуцинський монастир у 1874 р. відкрив богадільню, у якій утримувалися на пожертвування прихожан бідні жінки, які не могли заробляти собі на прожиття. Хворих доглядали, а померлих ховали. Монастир утримував і виховував 5 хлопчиків, зважаючи на важке матеріальне становище їхніх батьків [4, арк. 4].

Необхідно також підкреслити, що благодійні установи могли бути відкриті лише з дозволу місцевої влади. Наприклад, 7 травня 1862 р. у Луцько-Житомирській римо-католицькій консисторії слухали відзив волинського губернатора від 25 вересня 1861 р. про те, що настоятель Кременецького костелу ксьондз Щепановський мав намір відкрити притулок для людей похилого віку та бідних осіб. Однак це було можливо лише з дозволу вищого начальства.

7 березня 1859 р. Луцько-Житомирський римо-католицький єпископ Боровський отримав від міністра внутрішніх справ наказ про заборону братств тверезості. Причина цього розпорядження: у міністерство повідомляли, що латинське духовенство приймало від селян підписки до вступу в братства тверезості на основі правил, затверджених Папою Пієм IX, а заснування будь-яких товариств без дозволу на це уряду заборонялося законом.

3 квітня 1859 р. єпископ надіслав циркуляр єпархіальному духовенству, щоб воно пропагувало тверезість без заснування цих братств [11, арк. 34 зв., 7].

Він зобов'язав єпархіальне духовенство, щоб на основі євангельського вчення відвертати народ від крадіжок, розпусти та п'янства; повчати прихожан, що п'янство – гріх, який призводить до злочинів, порушує спокій сімей, розорення господарств, злиднів і нещастя. Пастирськими повчаннями, власним прикладом тверезості, моральною поведінкою, молитвами переконувати народ відмовлятися від уживання спиртних напоїв... Єпископ попереджав місцевих священиків, що за невиконання циркуляру вони будуть притягнуті до відповідальності [12, арк. 337-339].

Архівні матеріали свідчать, що римо-католицький клір не завжди виконував це розпродяження. Серед римо-католицьких священиків були й такі, які не були прикладом тверезості. За прояви аморальної поведінки церковне начальство їх суворо карало.

Наприклад, із рапорту Липовецько-Бердичівського декана від 12 січня 1864 р. дізнаємося, що капелан Дашевської каплиці ксьондз Кучеревський піддався пороку п'янства. За наказом Луцько-Житомирського єпископа К. Боровського священик із 14 січня 1864 р. був засланий для виправлення в Ходорківський капуцинський монастир на невизначений термін [7, арк. 1].

РКЦ заохочувала населення Правобережної України до благодійної діяльності, створення добродійних організацій, тому користувалася авторитетом у народних масах. Наприклад, у Волинській губернії наприкінці XIX ст. простежувалося зростання прихильників римо-католицького віросповідання (див. табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка збільшення прихильників римо-католицького віросповідання у Волинській губернії наприкінці XIX ст.

<i>Роки</i>	<i>Чисельність населення губернії</i>	<i>З них прихильники римо-католицького віросповідання</i>			
		<i>Чоловіки</i>	<i>Жінки</i>	<i>Усього</i>	<i>У %</i>
1884	2140490	84850	85687	170537	7,96
1891	2449786	100889	101759	202648	8,27
1893	2551712	105063	105828	210891	8,26
1897	2751005	147897	150213	298110	9,97

Підраховано автором за: [2, арк. 8; 3, арк. 10; 20, с.13; 21, с.х].

Таким чином, у 1884–1897 рр. у губернії відбувалося збільшення кількості населення, яке сприймало римо-католицьке віросповідання.

Духовенство Луцько-Житомирської римо-католицької єпархії також брало участь у відкритті дитячих притулків для утримання, виховання,

навчання сиріт і безпритульних дітей обох статей, незалежно від їхнього віросповідання, стану та походження. Для такої благодійницької акції вони щороку організовували у своїх приходах пожертвування від прихожан. Зокрема, 23 листопада 1899 р. консисторія на запит Житомирського повітового голови дворянства наказала декану, а також усім настоятелям римо-католицьких приходів Житомирського повіту в недільні та святкові дні тричі оголошувати прихожанам здійснювати благодійницькі внески грошми та речами, на створення товариства та відкриття притулків у Житомирі та Житомирському повіті: у великих селах, у деяких фабричних та заводських поселеннях. 27 червня 1901 р. консисторія призначила до складу членів Житомирського повітового попечительства дитячих притулків від римо-католицького духовенства віце-декана Житомирської кафедри почесного каноніка ксьондза Михайла Русгацького [9, арк. 22].

У Луцько-Житомирській римо-католицькій дієцезії (1896 р.) почалося безкоштовне розповсюдження релігійної літератури, дозволеної цензурою [1, с. 14]. 1 березня 1902 р. настоятель Рівненського римо-католицького костелу ксьондз Чайковський надіслав рапорт управляючому Луцько-Житомирською римо-католицькою єпархією ксьондзу Крушинському, у якому просив дозволу на будівництво в місті двоповерхового кам'яного будинку для влаштування богадільні, у якій мав намір утримувати старців, які не мали житла та засобів для існування. У рапорті він підкреслював, що на побудову та утримання цього притулку кошти виділив власник м. Рівного князь Станіслав Любомирський [8, арк. 1].

Після проголошення Правил 4 березня 1904 р., які дозволяли легальну діяльність громадських товариств та організацій, на Волині почали утворюватися благодійні римо-католицькі товариства. У статутах цих товариств було зазначено, що їхньою метою є надання матеріальної та моральної допомоги бідним католицького віросповідання, незважаючи на стать, вік, звання, стан і національність. Ця допомога виражалася в постачанні одягу, їжі, притулку для незаможних, грошової та медичної допомоги; сприянні

пошуку нужденним занять або служби; поселенні в будинки людей похилого віку; вихованні сиріт; поширенні книг.

Товариствам надавалося право відкривати громадські їдальні, дешеві квартири, будинки для ночівлі, ремісничі та навчальні заклади.

Засновниками Товариств були, як правило, члени польської громади зі знаті та духовенства. Наприклад, проект Статуту РКБТ у м. Рівному склали княгиня М. Любомирська та настоятель Рівненського костелу ксьондз К. Натовський [1, с.14-15].

Римо-католицькі добродійні товариства здійснювали активну благодійницьку роботу у Волинській губернії. Постановою Волинського губернського присутствія 20 вересня 1906 р. було зареєстровано Заславське римо-католицьке благодійне товариство, яке в жовтні того ж року відкрило дитячі притулки в містечках Заславі, Шепетівці, Славуті, Белгородці та селах Антонінах, Городищах, Ледянці, Татарському [23, арк. 42 зв.].

РКЦ дбала також про нездатних до праці ксьондзів. Волинське товариство взаємодопомоги римо-католицькому духовенству (зареєстроване 26 лютого 1907 р.) надавало матеріальну допомогу літнім, хворим або бідним ксьондзам [14, арк. 1-2, 7-8; 13, арк. 26]. Ця допомога виражалась у сплаті їм щорічної пожиттєвої ренти, одноразовій грошовій підтримці (лікування, нещасні випадки), відкритті притулків тощо [1, с. 16].

Житомирське римо-католицьке благодійне товариство (зареєстроване 26 липня 1905 р.) відкривало громадські їдальні, гуртожитки, лікарні, народні читальні, бібліотеки тощо. У 1912 р. надало допомогу 1174 особам; утримувало для бідних дітей та літніх людей притулки, при яких діяли бібліотека й ремісничі майстерні [15, арк. 340]. Такою ж діяльністю в краї займалися Кременецьке та Луцьке римо-католицькі благодійні товариства, засновані 1906 р. [13, арк. 26].

Однак товариствам, у статутах яких царська цензура знаходила невідповідність деяких положень чинному законодавству, у реєстрації було відмовлено. Наприклад, 12 серпня 1912 р. Волинське губернське у справах про товариства присутствіє відмовило в проханні шляхтичам м. Ковеля та

Ковельського повіту С. Лада-Лобаржевському, Г. Рихлинському, С. Старчевському й Л. Бялостоцькому про реєстрацію Ковельського римо-католицького благодійного товариства, метою діяльності якого було поліпшення матеріального становища збіднілих римо-католиків шляхом збирання пожертв із населення міста, а також надання допомоги товариствам у Володимирі-Волинському, Волочиську, Красиліві [16, арк. 1, 42–43; 13, арк. 303, 295, 294].

Важливо зазначити, що ці об'єднання не лише займалися благодійництвом, а й сприяли розумовому та моральному розвитку польського населення губернії. Зокрема, християнське католицьке товариство трудящих жінок “Dzwignia”, зареєстроване в Житомирі 4 червня 1907 р., працювало в напрямі підвищення інтелектуального та морального рівня членів товариства, поліпшення їхнього матеріального становища [14, арк. 14, 15]. Задля досягнення цієї мети товариству, відповідно до статуту, були надані такі права: засновувати бібліотеки й читальні; здійснювати опіку над своїми неповнолітніми членами, які потребували матеріальної та моральної підтримки; організовувати з дозволу влади позичково-заощаджувальні каси та каси взаємодопомоги для матеріальної підтримки членів товариства; відкривати літні колонії, гуртожитки, притулки, улаштовувати дешеві їдальні, надавати квартири тощо. Для цього товариство мало право набувати необхідного нерухомого й рухомого майна, укладати різні угоди й договори, а також захищати свої інтереси в судовому порядку [17, арк. 453].

У статуті Товариства католицької жіночої прислуги в ім'я св. Зіти в Житомирі (зареєстровано 3 серпня 1907 р.) були визначені такі завдання: виховувати в прислуги набожність, скромність, працелюбність і бережливість, християнську любов до ближнього, сумлінне виконання своїх обов'язків; матеріально підтримувати прислугу під час хвороби й втрати роботи, а також надавати допомогу в її пошуках [14, арк. 18-19].

Зі зведення агентурних відомостей дізнаємося, що 24 вересня 1907 р. ксьондз Бурба зібрав інших ксьондзів і графа Ледоховського та клопотав про дозвіл заснувати в Старокостянтинівському повіті Волинської губернії

Волочиське опікунство для католиків із правом відкривати читальні, чайні, школи [18, арк. 16].

Поліція здійснювала постійний таємний нагляд за діяльністю цих товариств, вважаючи, що вони займаються пропагандою польського шовінізму.

28 березня 1912 р. начальник Волинського губернського жандармського управління надіслав повідомлення до особливого відділу департаменту поліції про існування римо-католицьких товариств “Рожанець”, “Скаплеж”, “Адорація”, які засновували місцеві ксьондзи з метою морального виховання прихожан [19, арк. 145].

В іншому поліцейському доносі було вказано, що в Житомирському РКБТ діяла бібліотека й служителі Римо-Католицької духовної семінарії одержували закордонні видання революційного змісту через Варшавську книжкову фірму, яка пересилала їх у магазин польських книг на вул. Київській, і вони надходили до товариства через ксьондза Квасневського, а також до Житомирської римо-католицької семінарії. За твердженням начальника Волинського губернського жандармського управління, товариство “стало оплотом католицько-польського шовінізму, звідки спрямовувалася вся підпільна діяльність ксьондзів-патріотів. Незважаючи на величезні збори грошей, Товариство не подавало звітів, використовуючи великий дохід на таємні цілі [1, с. 15-16].

Чимало римо-католицьких товариств, союзів входили до списку заборонених – проекти їхніх статутів не затверджувалися. Зокрема, таку відмову отримала Луцько-Житомирська римо-католицька єпархія.

16 травня 1908 р. Луцько-Житомирський римо-католицький єпископ К. Недзялковський надіслав міністрові внутрішніх справ прохання духовенства єпархії затвердити проект статуту “Католицького Союзу”, метою якого було ознайомлення з релігією, поліпшення етичного порядку життя прихожан, протидія поширенню безвір'я та згубних його наслідків. Волинський губернатор відмовив у проханні, посилаючись на розпорядження, за яким статут підлягає затвердженню міністром внутрішніх справ [22, арк. 38-40 зв.].

Наприклад, 8 липня 1908 р. волинський губернатор повідомляв київському, подільському і волинському генерал-губернатору: “Цей союз найближчою своєю метою має служіння інтересам тільки польської національності в Російській імперії, що не відповідає завданням російської державності. Організація союзів у приходах Луцько-Житомирської римо-католицької єпархії на чолі з єпархіальним духовенством може негативно відбитися на інтересах російського населення Волинської губернії. Я вважаю, що клопотання про затвердження проекту статуту союзу потрібно відхилити” [22, арк. 44 зв.-45].

Товариства добродійності, організовані римо-католиками, здійснювали також просвітницьку роботу. У 1911 р. чиновник Міністерства внутрішніх справ Зайончковський інформував київському, подільському і волинському генерал-губернаторові: “Товариство “Освятя” у своєму статуті на перше місце ставило завдання піднесення інтелектуального й морального рівня всіх верств польського населення, діяльність якого досить розгалужена, головний її зміст – це організація польських шкіл, притулків для дітей, бібліотек та інших просвітницьких установ”. Далі він із задоволенням констатував, що в Житомирі реєстрація “Освятя” не була дозволена завдяки діям місцевого прокурора Куняховича. Інші польські товариства, як зазначено в його звіті, мали ту саму мету, але вони діяли в окремих містах, на заводах і в містечках. На чолі їх стояло римо-католицьке Товариство добродійності в Житомирі, яке очолювали ксьондзи Мурашко, Скальський, Загурський, Дубовський [23, арк. 22-22 зв.].

Архівні джерела свідчать, що римо-католицькі священники Волині активно залучалися до збору коштів на потреби різних товариств. З рапорту Житомирського декана від 18 березня 1914 р., надісланого до Луцько-Житомирської римо-католицької духовної консисторії, дізнаємося, що кошти, зібрані в костелах за 1910 р., надходили на потреби Червоного Хреста – 5 крб. 67 коп.; сліпих – 7 крб. 48 коп.; товариства допомоги постраждалим у російсько-японській війні солдатам та їхнім сім'ям – 6 крб. 73 коп. [6, арк. 65].

Безпосередню участь у таких благодійних акціях брав єпископ Луцько-Житомирської римо-католицької дієцезії К.Недзялковський. Зокрема, він

інформував волинського губернатора, що надіслав йому отримані від настоятеля Троянівського приходського костелу гроші (15 крб.), які були зібрані в прихожан у квітні 1904 р. на потреби поранених воїнів і просив передати їх за призначенням [5, арк. 16, 215].

На лікування воїнів, поранених у російсько-японській війні, до губернських комітетів товариства Червоного Хреста надійшли кошти, зібрані із приходів Новоград-Волинського та Рівненського деканатів (за травень 1904 р. – липень 1905 р.) – 176 крб.

Центральне правління товариства загальної допомоги постраждалим на війні солдатам і їхнім сім'ям (м. Санкт-Петербург) надсилало подяки консисторії за організацію церковного збору із зазначенням отриманої суми [5, арк. 13-186, 223-224].

Римо-католицькі священники брали активну участь у зборі пожертвувань на товариство сліпих, яким опікувалася імператриця Марія Федорівна. За розпорядженням єпископа К. Недзялковського, було організовано щорічний збір із приходів відповідних коштів. Наприклад, старокостянтинівський декан у листопаді 1907 р. надіслав до Луцько-Житомирської римо-католицької духовної консисторії 14 крб., житомирський – 8 крб. Усього в грудні 1907 р. від деканатів дієцезії на потреби товариства надійшло 152 крб. 82 коп. [10, арк. 1, 3, 15].

Висновки. Римо-католицьке духовенство на Волині в другій половині XIX – на початку XX ст., незважаючи на обмежувальну політику російської влади, спромоглося займатися благодійницькою діяльністю. Прояви такої добротності були поширені й на віруючих інших релігійних конфесій. Навчальні заклади, які діяли в краї, існували переважно за рахунок коштів Римо-католицької церкви або приватних осіб. Римо-католицькі священники організовували навчання сільських дітей, вносили в щоденне життя прихожан моральні засади; цілеспрямовано виступали проти пияцтва, організовували гуртки тверезості, поширювали газети й журнали, відкривали бібліотеки.

Благодійницька діяльність римо-католицького кліру сприяла згуртуванню польського етносу не лише навколо церкви, а й навколо національної ідеї.

Список використаних джерел та літератури:

1. Білобровець О. Діяльність польських благодійних організацій на Правобережній Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. *Матеріали IV Волинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції*, присвяченої 10-річчю заснування історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка (м. Житомир, 18–19 листопада 2011 р.): Збірник наукових праць. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 14-18.
2. Державний архів Житомирської області (Держархів Житомирської обл.), ф. 67, оп. 1 (дод.), спр. 308. 74 арк.
3. Держархів Житомирської обл., ф. 67, оп. 1 (дод.), спр. 313. 73 арк.
4. Держархів Житомирської обл., ф. 90, оп. 1, спр. 176. 5 арк.
5. Держархів Житомирської обл., ф. 178, оп. 1, спр. 312. 342 арк.
6. Держархів Житомирської обл., ф. 178, оп. 1, спр. 326. 78 арк.
7. Держархів Житомирської обл., ф. 178, оп. 7, спр. 2714. 8 арк.
8. Держархів Житомирської обл., ф. 178, оп. 10, спр. 1176. 17 арк.
9. Держархів Житомирської обл., ф. 178, оп. 13, спр. 1061. 22 арк.
10. Держархів Житомирської обл., ф. 178, оп. 38, спр. 12. 17 арк.
11. Держархів Житомирської обл., ф. 178, оп. 52, спр. 14. 101 арк.
12. Держархів Житомирської обл., ф. 178, оп. 52, спр. 16. 345 арк.
13. Держархів Житомирської обл., ф. 329, оп. 1, спр. 1. 358 арк.
14. Держархів Житомирської обл., ф. 329, оп. 1, спр. 3. 79 арк.
15. Держархів Житомирської обл., ф. 329, оп. 1, спр. 7. 36 арк.
16. Держархів Житомирської обл., ф. 329, оп. 1, спр. 78. 46 арк.
17. Держархів Житомирської обл., ф. р. 405, оп. 1, спр. 7. 483 арк.
18. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ), ф. 102, оп. 237, спр. 32, ч. 5. 72 арк.
19. ДАРФ, ф. 102, оп. 242, спр. 131. 161 арк.
20. Памятная книжка Волынской губернии на 1895 год. Житомир: Издание Волынского губернского статистического комитета, 1895. 125 с.
21. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Т. VIII. Волынская губерния. СПб., 1904. 282 с.

22. Російський державний історичний архів, ф. 821, оп. 125, спр. 530. 50 арк.
23. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 442, оп. 861, спр. 218. 28 арк.